

2.4.1 Mavzu: Jamoatchilik va ota-onalar bilan ishlash masalalari.

(2 soat amaliy)

Reja:

1. Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida xamkorlik masalalari.
2. Ta'lim tarbiya sifatini ta'minlashda ota-onalar xamkorligi.
3. "Oila-maxalla-maktab xamkorligi" konsepsiyasining ta'limdagi o'rni.

Yosh avlod ijtimoiy turmushning barcha sohalari xususiyatlari bilan oila quchog'ida tanishadi. Oilaviy turmushda odamlar, mehnat, narsalar va o'z-o'ziga bo'lgan munosabatlarni ifoda etuvchi xususiyalar asta-sekin tarkib topa boradi. Shuning uchun ham oila jamiyatning boshlang'ich bo'g'ini sifatida bolalarning axloqi, qobiliyati, aql-zakovati, xulqi, yurish-turishi, xatti-harakati, o'zaro muloqoti, e'tiqodi va dunyoqarashlariga yuqori darajada tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga egadir. Inson, uning mehnati va turmushi, ma'naviy taraqqiyoti haqida g'amxo'rlik qilish mustaqil O'zbekistonning oliy maqsadidir. Ma'lumki, kishi kamoloti, uning inson sifatida hayot, ijtimoiy turmush va mehnat, madaniy va ma'naviy boyliklarga bo'lgan munosabati asosan oilada shakllanadi. Odatda oila degan tushuncha nimani anglatadi? Unga qanday ta'rif berish mumkin? Oila nikohga yoki tug'ishganlikka asoslangan kichik guruh. Uning a'zolari ro'zg'orning birligi, o'zaro yordami va ma'naviy mas'uliyati bilan bir-biriga bog'langan. Oilaning eng muhim ijtimoiy vazifalari inson zotini davom ettirish, farzandlarni tarbiyalash, oila a'zolarining turmush sharoiti va bo'sh vaqtini samarali uyushtirishdan iboratdir¹. Aflotun oila haqida shunday fikr beradi: «... Urf-odatlar, ularning otalardan farzandlarga qanday o'tishi haqida ham ma'lumot beradi. Agar bu jarayon birlik-birdamlikni idrok etishiga olib keladigan bo'lsa, u holda, turli hayot tarzidagi odamlarni, katta, obro'li oilalarning tabarruk yoshdagi otalar va farzandlarni farog'at keltiradigan birdamlikka birlashtiradigan qonunlar yaratishga majbur etadi»². Oila tarbiyasida bolalar hayotini to'g'ri uyushtirish, ularni vaqtdan to'g'ri va unumli foydalanishining asosiy garovidir. Bolaning oiladagi vaqtini o'yin, mehnat va o'qish faoliyatiga to'g'ri taqsimlash nihoyatda muhimdir³. Kelajagimiz bo'lmish yosh avlod

tarbiyasi va uning taraqqiyoti davlat ahamiyatiga molik masala hisoblanadi. Oilaviy tarbiya deganda ota-onalarning o'z hayotlari, turmush tarzlari asosida bola shaxsida ilmiy dunyoqarash asoslari, ijtimoiy omillarni shakllantirish maqsadida tizimli ta'sir ko'rsatish jarayoniga aylanadi. Bunda ijtimoiy va ma'naviy hayot ta'sirida oilaning o'zi ham yangilanib borayotganini esdan chiqarmaslik lozim. Oilalar respublikamiz shahar va qishloqlarining yagona ijtimoiy-iqtisodiy umumiyliги asosida rivojlanmoqda. Ayni paytda oilaviy hayot va oilaviy tarbiya o'zining milliy xususiyatlariga ham egadir. Bu esa o'z navbatida oilaviy tarbiya metodlari va mazmunining umumiy va xususiy tomonlari rivojida yaqqol ko'zga tashlanadi. Oila jamiyat hayotini olg'a suruvchi, uni yanada yuksak bosqichlarga ko'tarib, ravnaq toptiruvchi, kelajak avlodlarni tarbiyalab yetishtiruvchi, kamol toptirish uchun mas'ul bo'lgan g'oyat muhim boshlang'ich guruhdir. Oila erkaklar va ayollarning to'liq tenghuquqligi, oila uchun bab-baravar javobgarligi asosida quriladi. Yuqorida ta'kidlanganidek, oiladagi daromadlarning oshishi, bir tomondan ota-onalarning bilim saviyalari va madaniy hayotlarining yaxshilanishiga sabab bo'lsa, ikkinchi tomondan, oila a'zolarining yuqori ma'naviy ehtiyojlarining ijobiy shakllanishi, oilaviy munosabatlarning takomillashuvi, boyishiga, kattalar va kichiklar orasidagi muloqot mazmuniga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash davr talabiga aylanib bormoqda. Oila va oilaviy tarbiya muammolari ichida ota-onalarning tarbiyachilik madaniyatini oshirish va ularga umumiy tarbiyaga oid bilim berish davrimizning dolzarb masalalaridan biridir. Oilalarni pedagogik yutuqlari bilan tanishtirish ularning mustahkamligini ta'minlash vositalaridan biridir. Ikkinchi tomondan esa, bu o'z navbatida, bolalarning tarbiyasida tegishli shakl va metodlarni takomillashtirish yo'llaridan biri hisoblanadi. Shuning uchun ham ota-onalar, oilalarni tarbiyaga oid bilimlar, tarbiya metodlari bilan qurollantirish nihoyatda zarur. Jamiyatimizdagi har bir to'la qonli shaxs bolalarning tarbiyachisi bo'lishi, yangi insonni har tomonlama kamol toptiruvchi barcha holatlar, shart-sharoitlarda ishtirok etishi lozim. Pedagoglar tarbiyani maqsadga muvofiq tashkil etish shart-sharoitlaridan biri ota-onalarning savodxonligida, deb hisoblagan edilar. Masalan, Abdulla Avloniy o'zining «Turkiy guliston yohud axloq» nomli asarida shunday deydi¹: «Tarbiyani kimlar qilur? Qayerda qilur?» degan savol keladur. Bu savolga birinchi uy tarbiyasi, bu ona vazifasidir. Ikkinchidan maktab va madrasa tarbiyasi. Bu ota, muallim, muddaris va hukumat vazifasidur deb javob bersak, bu kishi deyurki «qaysi onalarni aytursiz, bilimsiz, boshi

paxmoq, qo'li to'qmoq onalarmi? O'zlarida yo'q tarbiyani qanday olib berurlar», der. Otasiga nima dersiz, desak «qaysi ota? - To'ychi, uloqchi, bazmchi, do'mbirachi, karnaychi, surnaychi, ilm qadrini bilmagan, ilm uchun bir pulni ko'zlari qiymagan, zamondan xabarsiz otalarni aytursizmi? Avval o'zlarini o'qitmak, tarbiya qilmoq lozimdir»². 1899 yildayoq oilalar va ayollarni tarbiyachilik ishiga tayyorlash, ularni tarbiyaning mezonini va metodlari yuzasidan o'qitish zarurati ko'tarilgan edi³. Hayotimizning ko'rsatishicha, tarbiyaga oid bilimlarni targ'ib qilish orqaligina oilaviy bilan ijtimoiy tarbiya uyg'unligini ta'minlash mumkin. Bu ishlarni amalga oshirishda tarbiyaga oid gazeta hamda jurnallar va ularda bosilgan tarbiyaga oid mavzulardagi maqolalardan unumli foydalanish maqsadga muvofiqdir. Demak, oila hayotini tarbiyaviy jihatdan to'g'ri tashkil qilish uchun o'qituvchilar, keng jamoatchilik pedagogika fani orqali aholiga yordam berish, ota-onalarga tarbiyaviy bilim berish tizimini ishlab chiqishlari lozim. Mehnat tarbiyasi ham oila tarbiyasining asosiy yo'nalishlaridan biri sanaladi. Shaxsning mustahkam tavsif va qat'iy iroda egasi bo'lib voyaga yetishida mehnatning ahamiyati katta¹. Agar ota-onalarga umumiy ta'lim-tarbiya berishda olimlarning tavsiyalari, oilaviy tarbiyaga doir xalq pedagogikasi tajribalari, shahar, tuman, qishloq mehnat jamoalari, shuningdek, mehnat va urush faxriylarining maslahatlari, uchrashuvlaridagi tavsiyalariga tayanilsa, ishning samaradorligi yanada oshadi. Tarbiyaviy madaniyatning samaradorligini oshirishda maktablarda o'tkaziladigan otaonalar majlisi muhim ahamiyat kasb etadi. Maktab o'qituvchilari ota-onalar majlisiga puxta tayyorgarlik ko'rishlari lozim. Majlisdan oldin maktab, sinflarni tartibga solish kerak. O'quvchilarning chorak, yarim yillik va hokazo ish natijalariga bag'ishlab ko'rgazma tashkil etilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi. Mazmunli tashkil etilgan sinf majlislarida tarbiyaga oid munozaralar bo'ladi. Otaonalar majlisiga ma'lum davrdagi ishlarni yakunlovchi va o'quv-tarbiya ishlariga doir umumiy masalalar kiritilishi lozim. Ota-onalar majlisida ishtirokchilarni qiziqтира oladigan aniq va ravshan masalalar qo'yilishi g'oyat darajada muhimdir. O'sib kelayotgan yosh avlodni axloqan pok, ma'naviy yetuk, mehnatsevar qilib tarbiyalash uchun barcha tadbirlardan unumli foydalanish lozim. Ma'lumki, bola maktabga kelgunga qadar ham, maktabda o'qish davrida ham asosan oilada tarbiyalanadi. Oila bolaning dunyoqarashi, xulqi va didiga ta'sir ko'rsatishi tabiiy holdir. Ota-onalarning bolalarni tarbiyalashdagi eng birinchi vazifalari bolalarning sog'ligini saqlashdir. Ayniqsa, otaonalar o'zlarining mehnat faoliyatlari, xulqatvorlari orqali namuna bo'lishlari lozim.

O'zaro oilaviy jamoada yaxshi so'zlashuvni tashkil etish ham maqsadga muvofiqdir. Maktab, oila va jamoatchilik hamkorligini yo'lga qo'yishda sinf rahbarlarining tarbiyaviy faoliyatlari nihoyatda muhimligi sir emas. Masalan, sinf rahbarlarining har bir oilaga kirib borishi, shu oilaga hamda ota-onalarga hurmat sifatida baholanadi. Sinf rahbarining ota-onalar bilan birgalikda tarbiyaviy masalalarni belgilashlari, sinf rahbarining o'quvchilar ko'z oldida ota-onalari bilan suhbatlashishlari ularning tarbiyasiga katta ta'sir ko'rsatadi. Faqat sinf rahbarlari emas, balki fan o'quvchilarining ham ota-onalar bilan qilayotgan hamkorliklari o'quvchilar hayotida sezilarli iz qoldiradi (1-chizma). Bola tarbiyasida jamoatchilikning ta'siri benihoya katta ekanligi hayotiy jarayonda yaqqol ko'rinib turibdi. Azaldan odamiylik, insoniylikka da'vat etuvchi jamiyat tarbiyasi mavjud bo'lgan. Ularning aksariyati hozir ham o'z qimmatini yo'qotmagan. Masalan, biz xalqimizda ko'pchilik ishtiroki bilan o'tadigan to'ylar, xalq o'yinlari, sayllar, mavsumiy bayramlar, qizlar majlisi, kelinlarni qaynona va qaynota oldidagi «yuz ochdilari», «kelin-salomlari» va boshqa shu kabi marosimlari xalq pedagogikasining durdonalari sifatida avlodlarni o'zbek xalqiga xos bo'lgan «o'zbekona», «sharqona» tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqimiz o'zining an'anaviy tarbiya metodlarida kattalarga birinchi bo'lib salom berish, kattalar suhbatiga aralashmaslik, uyga mehmonlardan so'ng kirish, lekin eshikni birinchi bo'lib ochib, ushlab turish, ularga yordam berish kabi odob qoidalariga rioya etishi har doim talab qilingan va hozir ham ular tarbiya manbai sifatida o'z qadrini yo'qotmagan. Hozirgi kunga kelib jamoatchilikning tarbiya borasidagi metodlari, shakllari mazmunan boyib bormoqda. Jumladan, maktab o'quvchilarini rag'batlantirish maqsadida stipendiya berish yoki turmush tarbiyasi og'ir bo'lgan oilalarga moddiy va ma'naviy yordam beruvchi tadbirkor tashkilotlarning yordami kuchaymoqda. Bu borada «Bolalar jamg'armasi», «Sog'lom avlod uchun» jamg'armasining faoliyati maqtovg'a sazovordir. Demak, maktab, oila va jamoatchilik hamkorligi bolalar tarbiyasida asosiy hal qiluvchi bo'g'in bo'lib, bunda o'qituvchi-tarbiyachilarning tashkilotchiliklari muammoni ijobiy hal etuvchi omil hisoblanadi. Oila a'zolari orasidagi munosabat bugungi kunning tez sur'atda yechimini topishi zarur bo'lgan masalasi hisoblanadi. Bu quyidagi omillarda ko'rinadi: – farzand tarbiyasi ko'proq ota-ona ta'sirida emas, aksincha, ijtimoiy tarmoq, «zamonaviy do'stlar», uyali aloqa vositalari (qo'l telefoni) bo'layotganida; – ayrim ota-onalar orasida yangicha yondashuvga hali to'liq moslashmaganida; – bolalarga erta mehnat qilish yoki ilm olish malakasini

shakllantira olmaganida; – axloqiy me’yorlarga mos bo’lmagan multfilm yoki kinofilmlarga tomoshabinlik qiluvchilar orasida nazoratga olinmagan bolalarning ko’pligida; – yoshlar tafakkuri va dunyoqarashi rivojlanishida kitobxon madaniyatini to’laqonli o’rin egallay olmaganida va boshqalar. Har qanday hudud bo’lishidan qat’iy nazar, insonlar oilalari bilan birga yashaydilar. Shu kichik vatanda kamolga yetadigan farzandning axloq-odobi, tarbiyasi, ilm-u hunarli bo’lishi ota-ona, oila a’zolariga bog’liqligini barchamiz bilamiz, sezamiz.

1-чизма. Оила, маҳалла ва таълим муассасаси ҳамкорлик тизими

Jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy tuzilishining o’zgarishi oilaning shakllanishiga, uning o’zaro aloqa shakllariga ta’sir ko’rsatadi. Ayniqsa, jamiyatning moddiy texnika va ma’naviy yo’nalishidagi o’zgarishlari oila faoliyatining o’zgarishiga sabab bo’lmoqda. Bunday o’zgarishlar oila qurish, mehrmuhabbat, o’zaro do’stlik va farzand ko’rishni rejalashtirishda o’z ifodasini topmoqda. O’zbekiston Prezidenti Sh.Mirziyoyev: “Oila biz uchun muqaddas. Muqaddasligi shuki, avvalambor, qayerda ishlashidan qat’iy nazar, kim bo’lishidan qat’iy nazar, agar oilada tarbiya, oilada muhit, oilada halollik, munosabat, tarbiyaga alohida e’tibor bermasa, hyech qachon natija bo’lmaydi.

Shuning uchun men farzandlarimning tarbiyasiga juda katta e'tibor beraman. Har bir farzandimga ham, nevaramga ham alohida o'zimning munosabatim bor. Har bir nevaramning alohida xarakterini bilaman, orzusini, istagini bilaman"1 – deb fikrini bildirdi. Davlatimiz oilalarni o'zining olib boradigan siyosati markazida olib qaraydi. Shu sababli imkoniyat doirasida moddiy va ma'naviy yordam berib, oilaviy tarbiyani maktab, jamoatchilik bilan uyg'unligini ta'minlashdan manfaatdordir.

Tarbiya jarayonida ota-onalar va o'qituvchilarning bolalarni ijtimoiy foydali ishlarga tortish borasidagi mas'uliyati nihoyatda muhimdir. Tarbiyaga oid bilim berish muammosi faqat ota-onalarning ishi bo'lib qolmasdan, balki barchaning ishi, keng ma'noda davlat ahamiyatiga molik ishdir. Respublikamiz qarorlarida ta'kidlanganidek, barcha tashkilotlar, mehnat jamoalari, umuman jamiyat axloqiy sog'lom, ma'naviy boy, mustahkam oilani vujudga keltirish to'g'risida, onalar haqidagi, mamlakatning kelajagi bo'lgan yoshlar haqidagi g'amxo'rliklarini kuchaytirmoqda. Ota-onalarning bolalar tarbiyasi haqidagi, ularni turmushga va mehnatga tayyorlash to'g'risidagi mas'uliyati oshirilmoqda.

Mahalla tarbiya o'chog'idir. Farzand oilada dunyoga kelib birinchi bor ota-onasini tanisa, ulg'aygan sayin mahalladagi odamlarni taniy boshlaydi va yurishturish, odob-axloq, jamiki ijobiy fazilatlarni, avvalo, mahalladan, aniqrog'i, ota-onalari, qo'ni-qo'shnilari, tabarruk otaxonlari, duogo'y onaxonlaridan o'rganadi

Mahallada kishilarni odob-axloqqa o'rgatish, ularga urf-odatlar, turli qadriyatlarni singdirish, ilg'or udumlarni keng yoyish borasida ajoyib an'analar qaror topgan. Oila kichik vatan bo'lsa, mahalla uning mustahkam tayanchi hisoblanadi. Oilalar farovon, obod bo'lsa, mahalla ko'rkiga ko'rk qo'shadi. Mahallalar obod bo'lsa, yurtimiz ham shunchalik obod bo'ladi. Ya'ni bugungi kunning mahallasi, eng avvalo, sog'lom ijtimoiy muhit maskanidir. Bu yerda kuchli ta'sirga ega bo'lgan jamoatchilik fikri mahalla ahlining xulq-atvori, o'zaro munosabatlarini adolat va ma'naviy mezonlar asosida tartibga solib turadi. Shu ma'noda mahallani demokratiya darsxonasi, deb atash ham mumkin

Insonning shaxsi va g'oyaviy dunyosi yoshlik yillarida shakllanadi. Shu sababli milliy mafkura asoslarini ularning ongiga singdirishda bu imkoniyatdan to'g'ri foydalanish lozim. Maktabgacha ta'lim sog'lom, har

tomonlama yetuk bolalarni tarbiyalash uchun zarur tashkiliy, uslubiy, psixologik, pedagogik shartsharoitlar yaratadi, bolalarni maktabda muntazam ravishda ta'lim olishga tayyorlashda ota-onalarga yordam beradi. Maktabgacha ta'lim bola 6-7 yoshga yetguncha oilada, davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida amalga oshiriladi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti ta'lim-tarbiya va sog'lomlashtirish muassasasi hisoblanadi va quyidagilar uning vazifalariga kiradi: – oila bilan ta'lim-tarbiyaviy hamkorligini kuchaytirish; – bola shaxsi asoslarini shakllantirish, uning bilimga qiziqishlarini rivojlantirish; – bolaning intellektual, shaxsiy va jismoniy rivojlanishini ta'minlash; – bolaning rivojlanishidagi nuqsonlarni zarur tarzda tuzatish; – bolalarni xalqning boy milliy, madaniy-tarixiy merosi va umumbashariy qadriyatlari asosida aqliy va ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash; – bolalarda milliy g'urur, vatanparvarlik hislarini shakllantirish; – bolalarning tafakkurini rivojlantirish, o'zining fikrini mustaqil va erkin ifodalash malakalarini shakllantirish; – bolalarni bilim olish ehtiyojini, o'qishga intilish manbalarini shakllantirish, ularni muntazam ravishdagi ta'lim jarayoniga tayyorlash.

Respublikamizda oilaviy tarbiya samaradorligini hamda aholining umumiy madaniy saviyasini oshirish ma'lum darajada ota-onalar va katta yoshdagi kishilarning savodxonligiga ham bog'liq. So'zsiz bu masalani ijobiy hal etishda ta'lim-tarbiya yuzasidan targ'ibot ishlarini olib boruvchi va bu borada tarbiyaviy markaz rolini o'ynovchi o'rta umumiy ta'lim maktablarining roli beqiyosdir.

Maktabning tom ma'noda tarbiya markaz rolini o'ynashi uchun o'qituvchi va otaonalarining maqsad va vazifalari, ularning amaliy faoliyatlari bir-birlari bilan chambarchas bog'langan bo'lishi shart. Bu borada maktabning eng muhim vazifasi ota-onalarga tarbiya ishida va bolalarning mehnati va dam olishini ko'ngildagidek uyushtirishda amaliy yordam berishdir. Aholi va ota-onalar o'rtasida ijtimoiy tarbiyaviy muhitni sog'lomlashtirish borasidagi ishlarni jonlantirish, takomillashtirish oila va maktab aloqasini mustahkamlovchi omildir. Maktabning ota-onalar jamoatchiligi bilan aloqa qilishida o'qituvchi va tarbiyachilarga yaqindan yordam beruvchi bo'g'in maktab otaonalar qo'mitasidir. Mazkur qo'mita qabul qilingan umumiy qoidalar asosida otaonalar jamoatchiligini maktab hayotiga, sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarga jalb qilishi lozim. Bolalarni tarbiyalash ota-onalarning muqaddas burchidir. Axloqan pok, ma'naviy dunyosi boy oila

deganda, biz katta va kichiklarning o'zaro hurmati, birbirlariga yordami, bir-birlariga izzat va hurmati tushuniladi. Demak, maktab mukammal tashkilot sifatida barcha tarbiyaviy ishlarni maqsadga muvofiq tashkil etishi lozim. O'z o'qituvchilar jamoasini uyushtira olgan, jamoatchilikni bolalar tarbiyasiga yo'naltira olgan, ularning ota-onalarini yaxshi bilgan maktab ma'muriyatigina tarbiyaviy yutuqlarni qo'lga kiritadi. Bunday maktablar esa o'z atrofidagi zavod, fabrika, jamoa va davlat xo'jaliklari, otaliqqa olgan korxonalar bilan aloqani mustahkamlab, o'quvchilarning maktabdan tashqari bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etmoqdalar, qarovsiz, tarbiyasi og'ir bolalarni o'z nazoratlariga olmoqdalar. Bunday xayrli ishlarda ko'plab ota-onalar maktab bilan yaqindan aloqada bo'lib o'quvchilar tarbiyasi yuzasidan o'qituvchilar jamoasi bilan bamaslahat ish olib borishmoqda.

Olib borilgan kuzatishlar natijasida quyidagi xulosalarni chiqarish mumkin: – Oilaviy tarbiya samaradorligini oshirish omillaridan biri bola shaxsini kamolotga yetkazish uchun uni har tomonlama o'rganish, shuningdek, oilaviy tarbiya usullari va shakllariga ijodiy yondashish, uni takomillashtirishdir. O'quvchitalabalarni har tomonlama o'rganish ularni o'qishga, mehnatga, o'z-o'ziga, o'rab turgan muhitga, inson kamoloti uchun zarur bo'lgan sifatlardan eng muhimlarini ajrata olishga o'rgatish imkonini beradi. – Ota-onalar o'rtasida tarbiyaga oid bilimlarni targ'ib qilish, ayniqsa, oilaviy tarbiyada qiyinchilikka uchrayotgan ota-onalarga jamoatchilik yordamini kuchaytirish lozim. – Oilaviy tarbiyada ijobiy yutuqlarni qo'lga kiritgan ota-onalarning tajribalaridan foydalanish uchun ularni ta'lim muassasining kengaytirilgan yig'ilishlariga, ota-onalar qo'mitalarining majlislariga taklif etish va o'z tajribalari bilan o'rtoqlashishni yo'lga qo'yish nihoyatda muhimdir. Ulardan unumli foydalanish uchun ta'lim muassasalarda tashkil etilgan ota-onalar kuni ishini jonlantirish. – Ota-onalar qo'mitalari rahbarlarining bevosita boshchiligida radioaloqalarni tashkil etish. Bunda “Ota-onalar – ilk tarbiyachi”, “Ota-onalarning bola tarbiyasidagi shaxsiy namunalari va ularning ahamiyati”, “Yoshlarni mehnatga, hayotga, turmushga o'rgatish va tayyorlashda ta'lim muassasasining o'rni” bo'yicha eshittirishlarni tayyorlab, izchil o'tkazish zarur.